

Polischuk V.M. The Combined Situational Symptomplex of Life Experience of Teenagers' and Youths' Deviant Crises.

The problem of contents definition of age deviant (subnormal) crises in the system of teenage and youthful age as a necessary condition of prevention the forming of personal asocial actions. The structure of their combined negative symptomocomplex (virtual perception, obscene verbal stamps, malicious deliberate actions, the maximum benefit, «buy-sell», infantility, criminal ideas, «social debilism») with its own system signs and peculiarities, possible asocial results and potential prospects of their overcoming is established.

Key words: combined situative symptomocomplex, symptom, deviant (subnormative) crises, life experiences.

Стаття надійшла 9 червня 2011 року

УДК316.454.3

Ю.Р. Сидорчик, М.Д. Белей

**ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ЮНАЦТВА
З ВИСОКИМ РІВНЕМ КОНФЛІКТНОСТІ
У ВЗАЄМИНАХ ЗІ СВОЇМИ БАТЬКАМИ**

Отримані результати дослідження дозволяють констатувати, що особистісні особливості юнацтва значуще взаємозв'язані з рівнем конфліктності у їх взаєминах із своїми батьками. Серед таких особистісних характеристик емпірично виділено незалежно-домінуючу позицію юнацтва у їх взаєминах з батьками.

Ключові слова: дитячо-батьківські взаємини, сепараційні процеси у сім'ї, конфліктність у взаєминах, юнацький вік.

Постановка проблеми. Необхідність подальшого розвитку в Україні інституту сім'ї вимагає розробки якісно нових підходів як у підготовці молоді до сімейного життя, так і до організації психологічної допомоги сім'ям. Це зумовлює актуальність досліджень, які сприяли б отриманню нових, науково обґрунтованих даних щодо функціонування сімейних взаємин.

Важливі рішення, які стосуються особистісного самовизначення, юнакам (чоловічої і жіночої статі) доводиться приймати, спираючись не лише на власний досвід, а і на уявлення про своє

майбутнє, життєві цілі й плани, ціннісні орієнтації. Водночас, науково обґрунтовані дані щодо проблеми встановлення чинників, які визначають особливості становлення подружніх взаємин, важливі не лише з практичної, але і теоретичної точок зору.

Стан дослідження. Проблематика дитячо-батьківських взаємин у сучасній сім'ї висвітлена в роботах багатьох учених. Накопичений значний фактичний матеріал із цієї проблеми та запропоновано низку теоретичних моделей Дж. Брауном, Д. Крістенсенем [1]; А.Я. Варгою [4]; К. Маданесом [7], побудованих шляхом узагальнення досвіду корекційної роботи з членами сімей.

Л.Б. Шнейдер, розглядаючи проблему дитячо-батьківських взаємин, до причин становлення «порушених» взаємин відносить як особистісні особливості батьків, так і соціально-економічні зміни в житті сім'ї, що призвели до трансформації ролей батька та матері [8, с. 463]. Порушення дитячо-батьківських взаємин, зокрема високий рівень конфліктності юнацтва у стосунках із своїми батьками, Д. Хейлі і К. Маданес [4] вважають наслідком особливостей розподілу влади між членами сім'ї. В концепції С. Мінухіна при аналізі таких дитячо-батьківських взаємин наголошується на врахуванні структури сім'ї та меж її підсистем [1, с. 75]. М. Боуеном [6] акцентується на важливості врахування особливостей диференціації «Я» дитини і батьків.

Способи побудови таких взаємин, як стверджує М. Боуен, завоюються дітьми впродовж їх виховання у батьківських сім'ях. Останні також сприяють засвоєнню їхніми дітьми рольових диспозицій, стереотипів взаємодії з людьми найближчого соціального оточення, сімейних правил та міфів. Для пояснення механізмів такої передачі М. Боуеном було введено термін «сімейний проективний процес», в основу якого покладено повторення дітьми рівня диференціації «Я», який, як правило, відповідає рівню диференціації «Я» їхніх батьків. Відтворення подружжям у своїх сім'ях основних рис взаємин, які існували у їх батьківських сім'ях, забезпечується приблизно однаковим рівнем диференціації «Я» батьків та їх дорослих дітей. При створенні власної сім'ї така молода людина вибирає відповідно чоловіка чи дружину зі схожим рівнем диференціації [6; 9; 10].

У концепції життєвого циклу сім'ї вплив родини на становлення особистості майбутнього сім'янина розглядається в контексті

взаємоузгоджених рольових позицій на кожному із етапів її розвитку. На думку низки дослідників (М. Bowen [9; 10], J.O. Bradt [11], Дж. Браун, Д. Крістенсен [1]), дитина виконує ключову роль у контролі дистанції між батьками. З народженням дитини та впродовж її розвитку подружжя пара автоматично формує «трикутник» взаємин, в якому існуюча дистанція між батьками збільшується або зменшується. У цілому ж завдання сім'ї та особливості взаємин між батьками і дітьми змінюються впродовж життєвого циклу сім'ї [1, с. 42–44].

Серед умов виникнення високого рівня конфліктності у взаєминах юнацтва та їхніх батьків Д. Баумрінд виділяє методи виховання, які застосовують останні [8, с. 481–483]. В.І. Гарбузов вважає стиль виховних впливів батьків вирішальним чинником формування характеру дитини [8, с. 481–483].

В юнацькому періоді розвитку дитини, як наголошують Дж. Браун і Д. Крістенсен, батьківське ставлення до дитини зазнає найістотнішої кризи: з одного боку, батьки прагнуть зберегти свій зв'язок із нею, максимально уберегти її від небезпек, з іншого – вони повинні не лише змиритися з її сепарацією від них, але і бажати цього, прагнути до цього [1, с. 40–41]. Саме тому описаний конфлікт відображає одну з найважливіших суперечностей у батьківсько-дитячих взаєминах. У проаналізованих нами підходах до розгляду порушень, конфліктів у взаєминах юнацтва з їхніми батьками серед факторів виникнення таких стосунків емпірично перевірялись особливості стилю виховання, взаємин батьків та інших параметрів, які виключають активну роль юнацтва, вплив їх особистісних особливостей у становленні вищеписаних взаємин.

Метою статті є виявлення особистісних особливостей юнацтва, що можуть бути значущо взаємозв'язаними з різними рівнями конфліктності у їх взаєминах із своїми батьками.

Виклад основних положень. Н.В. Грішина наводить результати досліджень, які підтверджують відомий пріоритет соціально-психологічних над індивідуально-психологічними факторами, що детермінують виникнення міжособистісних конфліктів [3, с. 273]. Проте, вважаємо за можливе припустити наявність особистісних особливостей юнацтва, які можуть бути пов'язані з їх намаганнями здобути більшу автономію у взаєминах із своїми батьками, провокувати конфліктність у таких взаєминах, і, таким чином, детермі-

нувати дію соціально-психологічних факторів, які можуть викликати конфліктну поведінку «миролюбних» батьків. Дитячо-батьківські взаємини розглядались нами як суб'єктивні переживання та узагальнення батьками і їхніми дітьми взаємозв'язків, ставлень між ними, які виникають за умов їх спільного проживання або виконання спільної діяльності. В нашому дослідженні аналіз особливостей конфліктності-гармонійності дитячо-батьківських взаємин юнацтва здійснювався на основі оцінювання таких стосунків у своїх батьківських сім'ях досліджуваними учнями і студентами.

Перевірка висунутої нами гіпотези здійснювалась на вибірці досліджуваних, в яку увійшли учні 10–11 класів загальноосвітніх середніх шкіл м. Івано-Франківська, студенти 1–3 курсу стаціонарного і заочного відділень Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника – 82 особи віком 15–22 років. Виокремлення різностатевих груп досліджуваних проводилось з допомогою окремих запитань розробленого нами анкетного опитувальника. Вікові та гендерні характеристики вибірки досліджуваних осіб подано в таблиці 1.

Таблиця 1

Розподіл досліджуваних осіб за віком і статтю

	Вік	Стать	
		чоловіки	жінки
	15–22 років		
Кількість осіб	168	65	103
Відсоток	100%	39%	61%

У процесі дослідження для оцінки учнями і студентами рівня конфліктності-гармонійності взаємин між ними та їхніми батьками нами було застосовано авторський анкетний опитувальник, який містив 10-бальні шкали, полюсами яких були пари відповідних характеристик. У процесі дослідження нами також було використано створену Т. Лірі, Г. Лефорджем, Р. Сазеком і адаптовану та модифіковану Л. Собчік методику діагностики міжособистісних взаємин. Ця методика дає змогу виявити уявлення суб'єкта про власні особистісні якості, які є важливими у їх міжособистісній взаємодії з членами батьківської сім'ї.

Знаходження коефіцієнтів кореляції та усіх необхідних проміжних даних здійснювалось за допомогою SPSS 17.0 for Windows.

Отримані нами результати доводять, що більшість опитаних учнів та студентів схильні ставити максимальні бали за досліджуваними параметрами, тим самим демонструючи задоволеність своїми взаєминами з батьками (таблиця 2).

Таблиця 2

Розподіл показників оцінювання рівня конфліктності-гармонійності дитячо-батьківських взаємин

	N	Мінімум	Максимум	Середнє	Стандартне відхилення
Конфліктність у дитячо-батьківських взаєминах	168	,00	10,00	8,4702	1,64126

Зважаючи на те, що отримані нами ряди показників сьомого октанту опитувальника Лірі та рівня конфліктності-гармонійності взаємин між досліджуваними та їхніми батьками не відповідають нормальному розподілу (таблиця 3), для подальшого аналізу статистичної значущості відмінностей даних результатів у різностатевих вибірках нами було застосованого непараметричні критерії.

Таблиця 3

Розподіл похідних показників оцінювання дитячо-батьківських взаємин на їх відповідність нормальному розподілу

One-Sample Kolmogorov-Smirnov Test									
	Лірі-1	Лірі-2	Лірі-3	Лірі-4	Лірі-5	Лірі-6	Лірі-7	Лірі-8	Конфліктність у дитячо-батьківських взаєминах
N	168	168	168	168	168	168	168	168	168
Kolmogorov-Smirnov Z	1,365 (*)	1,446 (*)	1,377 (*)	1,103	1,191	1,498 (*)	2,200 (***)	1,429	3,029 (***)
Asymp. Sig. (2-tailed)	,048	,030	,045	,175	,117	,022	,000	,034	,000

Примітки: 1) відмінність значуща на рівні 0,001 – ***; 2) відмінність значуща на рівні 0,01 – **; 3) відмінність значуща на рівні 0,05 – *; 4) надалі у всіх таблицях показники значущості позначатимуться ідентично.

Зокрема, слід підкреслити відсутність статистично значущих відмінностей між різностатевими вибірками респондентів за показниками параметрів конфліктності-гармонійності їх взаємин із батьками (таблиця 4).

Таблиця 4

Розподіл показників статистичної значущості відмінностей у результатах оцінки різностатевими групами досліджуваних рівня конфліктності-гармонійності взаємин між ними та їхніми батьками

	Лірі-7	Конфліктність у дитячо-батьківських взаєминах
Манн-Уїтні, U	2830,000	3093,500
Вілкоксоп, W	4975,000	8346,500
Z	-1,606	-,751
Значущ. (2-стор.)	,108	,452

Водночас між вказаними групами респондентів виявлено статистично значущі ($p \leq 0,01$) відмінності за параметрами опитувальника Лірі (окрім сьомого октанту). Тому подальший аналіз взаємозв'язків параметрів автономності та конфліктності у дитячо-батьківських взаєминах нами проводився у різностатевих групах досліджуваних осіб.

Як можна побачити з таблиці 5, показники оцінювання рівня конфліктності-гармонійності взаємин між юнаками та їх батьками обернено пропорційні параметру незалежності, автономії-домінування та позитивно корелюють із параметром залежності-слухняності.

Схожим чином, із рівнем значущості $p \leq 0,05$, нами виявлена зворотно пропорційна взаємозалежність між незалежно-домінуючою позицією досліджуваних дівчат та рівнем конфліктності у їх взаєминах із своїми батьками.

Виявлені нами взаємозалежності підтверджують висунуте нами припущення про значущість взаємозв'язків між особистісними особливостями юнаків і дівчат і становленням їх конфліктних взаємин із своїми батьками.

Таблиця 5

**Показники взаємозв'язку між досліджуваними параметрами
дитячо-батьківських взаємин**

	<i>чоловіки</i>								
	Лірі-1	Лірі-2	Лірі-3	Лірі-4	Лірі-5	Лірі-6	Лірі-7	Лірі-8	
Конфліктність у дитячо- батьківських взаєминах	Коеф. корел.	,167	-,337**	-,123	-,290*	-,029	,323**	,127	,194
	Знач. (2-стор.)	,183	,006	,329	,019	,821	,009	,313	,121
	N	65	65	65	65	65	65	65	65
	<i>жінки</i>								
	Коеф. корел.	-,079	-,232*	-,154	-,105	,016	-,053	-,095	,055
	Знач. (2-стор.)	,425	,018	,121	,293	,869	,594	,339	,578
	N	103	103	103	103	103	103	103	103

Встановлені нами вищезгадані особистісні характеристики юнаків можуть бути пов'язані (це потребує, на наш погляд, додаткової емпіричної перевірки) із прагненням юнацтва до диференціації від батьківської сім'ї, збільшенням власної автономії.

На думку Л. Уінна [1, с. 25], в таких ситуаціях можлива наявність конфлікту між прагненнями дитини до розвитку ідентичності і одночасно до налагодження близьких взаємин із іншими членами сім'ї. Перша потреба «виштовхує» дитину із сім'ї, друга – «притягує» до сім'ї. Якщо ці конфліктуючі потреби не задоволені, проблема сепарації набуває особливої гостроти.

Л. Уінн називав пов'язаний із сепарацією конфлікт псевдо-взаємністю. Ця концепція передбачає, що члени сім'ї у спілкуванні між собою «одягають маски». Члени такої сім'ї у спілкуванні між собою не можуть бути самими собою, сформувати свою ідентичність. Їм нав'язуються ролі, які створюють враження взаємності, і будь-яке відхилення від них сприймається вороже. В такому разі отримані нами результати дослідження можуть свідчити також про ригідність батьківських установок щодо спроможності своїх дітей юнацького віку бути більш самостійними.

Додатковим фактором, який визначає динаміку таких сепараційних процесів і дитячо-батьківських конфліктів, на наш погляд,

можуть бути гендерні особливості їх учасників. Зокрема, E. Douvan і J. Adelson виявили існування значущих відмінностей між підлітками чоловічої та жіночої статі у їх бажанні позбутись емоційної залежності від батьків. Незважаючи на наявну тенденцію у більш ранньому віці, ніж хлопці, створювати власну сім'ю, для дівчат у цьому віці характерні високий рівень підпорядкування батьківським вимогам, заклопотаність підтримкою емоційних стосунків із членами родини, схильність до відтворення способу життя батьківської сім'ї [13]. Досвід сексуального життя дає дівчатам потужний імпульс до відокремлення від батьківської сім'ї [12]. Водночас хлопці-підлітки рішучіше протистоять своїй сім'ї. Більшість із них схильні орієнтуватись на зовнішні щодо своєї сім'ї моделі успіху і соціального життя [13].

Слід також зазначити, що, на думку Ч. Райкрофта, батьки та їхні діти-підлітки (юнаки) доволі часто переживають сепараційну тривогу і, як наслідок, протидіють таким сепараційним процесам [5]. На думку низки дослідників, сепарація та індивідуалізація є найважливішим завданням розвитку в підлітковому віці. Якщо в жінки виникли труднощі при відділенні від своєї матері, для підтримки емоційного балансу вона буде схильна культивувати залежність у власній дитині. Розвиток індивідуальності дитини може містити загрозу для матері, яка схильна проектувати на неї кого-небудь із своїх сиблінгів або батьків і розглядати дитину як частину себе.

На думку McCallough [1, с. 52], процес сепарації дітей від батьків відбувається впродовж трьох поколінь. В основі цього твердження є думка про те, що успішне відокремлення юнаків та дівчат від своїх батьківських сімей сприяє тому, що вони зможуть допомогти своїм дітям у майбутньому відокремитись від них і також отримати автономію. Як вказують Дж. Браун і Д. Крістенсен [1, с. 50], у таких випадках батьки не здатні визнати власні потреби дитини, яка також доволі швидко привчається ігнорувати ці потреби, щоб заслужити схвалення матері. Дитина втрачає підтримку, коли поводить себе незалежно, і отримує її, коли виявляє залежність.

Встановлені нами емпіричним шляхом взаємозв'язки також не дають підстав для виключення можливості становлення виявлених особистісних особливостей досліджуваних осіб як результату навчання визначеними стратегіями взаємодії в ситуації конфлікту між чле-

нами їхніх сімей [3, с. 66], взаємодетермінації прагнення до автономії членів сім'ї та високого рівня конфліктів між ними [3, с. 68].

Висновки. Отримані нами результати дослідження дозволяють констатувати зростаючу динаміку рівня конфліктності у дитячо-батьківських взаєминах у юнаків та дівчат, які у вищезгаданих взаєминах схильні займати незалежну, автономно-домінуючу позицію, виявляти егоцентризм і навпаки. Встановлені нами взаємозалежності можуть свідчити також про ригідність батьківських установок щодо спроможності своїх дітей юнацького віку бути більш самостійними.

Отримані результати дозволяють вважати конфліктність у взаєминах одним із значущих показників автономно-домінуючої рольової позиції юнаків і дівчат у їх взаєминах із своїми батьками. Згідно з концепцією про життєвий цикл сім'ї встановлені нами результати дослідження можуть свідчити про необхідність (з метою зниження рівня конфліктності у дитячо-батьківських взаєминах) перегляду членами сімей, в яких проживають діти юнацького віку, меж підсистем, рівнів автономії та контролю.

Перспективи дослідження. Зважаючи на те, що конфліктність у взаєминах може бути також проявом сепараційної тривоги та протидії членів сім'ї зростаючій автономії дитини, на наш погляд, важливим є подальше емпіричне вивчення інших можливих показників сепараційних процесів. Доцільним є вивчення особливостей динаміки рівня особистісної чи ситуативної тривожності членів таких сімей та інших ймовірних психологічних чинників зростання конфліктності у досліджуваних нами дитячо-батьківських взаєминах.

1. Браун Дж. Теория и практика семейной психотерапии / Дж. Браун, Д. Кристенсен / пер. с англ. – СПб.: Питер, 2001. – 352 с.

2. Варга А.Я. Системная семейная психотерапия: Краткий лекционный курс / А.Я. Варга. – СПб.: Речь, 2001. – 144 с.

3. Гришина Н.В. Психология конфликта / Н.В. Гришина. – СПб.: Питер, 2008. – 544 с. – (Серия «Мастера психологии»).

4. Маданес К. Стратегическая семейная терапия / К. Маданес / пер. с англ. Т.В. Снегиревой. – М.: Класс, 1999. – 272 с.

5. Райкрофт Ч. Критический словарь психоанализа / Ч. Райкрофт / [пер. с англ. Л.В. Топоровой, С.В. Воронина и И.Н. Гвоздева под ред.

С.М. Черкасова]. – СПб.; Восточно-Европейский Институт Психоанализа, 1995. – 260 с.

6. Теория семейных систем Мюррея Боуэна: Основные понятия, методы и клиническая практика. – М.: Когито-Центр, 2005. – 496 с.

7. Фон Шліппе А. Системна психотерапія та консультування / Фон Шліппе А., Швайцер Й. / пер. з нім. – Львів: ВНТЛ-Класика, 2004. – 320 с.

8. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: учеб. пособие / Л.Б. Шнейдер. – 2-е изд. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 768 с.

9. Bowen M. Family therapy in clinical practice / M. Bowen. – N.Y.: Jason Aronson, 1978. – 511 p.

10. Bowen M. (1966). The use of family theory in clinical practice / M. Bowen. – Comprehensive Psychiatry, 7, 345–374.

11. Bradt J.O. (1980). The family with young children. In E. A. Carter & M. McGoldrick (Eds.), A framework for family therapy. New York: Gardner Press. – 498 p.

12. Burger A. Tochter und Mutter. Ablosung als konflikt und Chance. Jeske und Budrich Leverkusen / A. Burger, G. Seidenpinner. – 1988. – 492 p.

13. Douvan E. The Adolescent Experience / E. Douvan, J. Adelson. – N.Y., 1966. – 471 p.

Сидорчик Ю.Р., Белей М.Д. Личностные особенности юности с высоким уровнем конфликтности во взаимоотношениях со своими родителями.

Полученные результаты исследования дают возможность констатировать наличие значимой взаимосвязи личностных особенностей юности с уровнем конфликтности в их отношениях со своими родителями. Среди таких личностных характеристик эмпирически выделено независимо доминирующая позиция юности в их отношениях с родителями.

Ключевые слова: детско-родительские отношения, сепарационные процессы в семье, конфликтность в отношениях, юношеский возраст.

Sidorchuk Yu. R., Beley M.D. Personal Peculiarities of Youth with High Level of Conflict in their Relationship with Parents.

The results of the research allow to state that the personal peculiarities of youth are significantly interrelated with the level of conflict in their relationship with their parents. Among personal peculiarities is empirically selected independently predominant position of youth in their relations with their parents.

Key words: child-parent relationships, separation processes in the family, conflict level, in relationships, youth age.

Стаття надійшла 19 серпня 2011 року

